О. Бурдейна
(м. Чернівці)

КОНЦЕПТ INSULARITY ЯК СКЛАДНИК БРИТАНСЬКОЇ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ СИСТЕМИ

Зроблено спробу встановити термінологічно-концептуальне підґрунтя дослідження концепту INSULARITY через узагальнення дефініцій "концептуалізація", "категоризація", "картина світу" та обґрунтувати входження концепту INSULARITY до структури британської концептуальної картини світу.

Ключові слова: концептуалізація, категоризація, картина світу.

Осуществлена попытка установить терминологическое и концептуальное основание исследования концепта INSULARITY путем обобщения дефиниций "концептуализация","категоризация","картина мира" и обосновать вхождение концепта INSULARITY в структуру британской концептуальной картины мира.

Ключевые слова: концептуализация,категоризация, картина мира.

The article focuses on the determination of the terminological and conceptual basis of the study of the concept INSULARITY by the generalization of definitions "conceptualization", "categorization", "world view" and on the explanation that INSULARITY is a constituent of the national conceptual world view.

Key words: *conceptualization,categorization, world view.*

Обґрунтування приналежності концепту INSULARITY до британської концептуальної системи та, відповідно, до британської концептуальної картини світу передбачає експлікацію термінологічного інструментарію, яким оперуємо у роботі, а саме – визначення понять концептуалізації, категоризації, концептуальної та мовної картин світу. Зокрема, проаналізуємо дефініції вищезгаданих термінів В.З. Дем'янковим, О.С. Кубряковою, Дж. Лакоффом, Т.Б. Радбілем та іншими провідними лінгвістами і когнітологами та запропонуємо наше розуміння термінів, обґрунтовуючи їх зв'язок із концептом INSULARITY.

Як відомо, поняття "концептуалізації" виявляється базисом для сучасних наукових дисциплін, методологічним підґрунтям яких є когнітивний підхід. Будучи загальним терміном, концептуалізація передбачає спрямованість пізнання як на різні сторони об'єкту пізнання, так і на об'єкт пізнання в цілому [10, с. 166].

Концептуалізація детермінується як понятійна класифікація, один із найважливіших процесів пізнавальної діяльності людини, який полягає в осмисленні інформації, яка надходить до неї, і веде до утворення концептів, концептуальних структур та всієї концептуальної системи у мозку (психіці) людини [7, с. 93].

Об'єктом концептуалізації є універсум із різноманітними зв'язками та відношеннями між його фрагментами. Фундаментальним видом концептуалізації номінується мовна концептуалізація світу (далі МКС), яка є підґрунтям будь-якої концептуалізації. МКС репрезентується певною організацією досвіду взаємодії з оточуючим світом, який фіксується у семантиці мови, не лімітуючись системно-мовними значеннями лексичних одиниць [10, с.164 -166].

Дійсність, проектуючись у семантику мови, піддається трансформації під впливом людини як "концептуалізатора", тобто її світогляду, а також своєрідності культур. Лінгвістичним відображенням особливостей антропологічної перцепції світу є опозиція фігури та тла, перше з яких характеризується визначеністю та просторовими і часовими обмеженнями, друге – невизначеністю та безмежністю в часі й просторі [10, с. 167].

Важливість поняття "концептуалізації" для нашої роботи полягає у процесі утворення концептів як результаті концептуалізації за визначенням Ф. Кліке [7, с. 167]. Концепт INSULARITY, таким чином, є результатом процесу пізнавальної діяльності людини, який полягає в осмисленні інформації, що надходить до неї, тобто концептуалізації.

Процес концептуалізації пов'язаний із категоризацією. Продемонструємо погляди на категоризацію (перший висвітлений у розумінні Е. Рош [8, с. 19], другий – у тлумаченні О. С. Кубрякової [7, с. 93]) та обґрунтуємо зв'язок концепту INSULARITY із процесом категоризації.

Будучи класифікаційною діяльністю, концептуалізація та категоризація диференціюються за кінцевим результатом, або метою діяльності. Перший спрямований на виокремлення деяких мінімальних одиниць людського досвіду, другий – на об'єднання одиниць, які проявляють тою чи іншою мірою подібність або характеризуються як тотожні, у більші розряди [7, с. 93]. Отже, категоризація є процесом утворення та виокремлення самих категорій, групування зовнішнього та внутрішнього світу людини відповідно до сутнісних характеристик його функціонування та буття, впорядковане представлення різноманітних явищ через їх зведення до меншої кількості числа або об'єднань. ЇЇ результати відображені у повнозначній лексиці, а кожну лексему можна розглядати як віддзеркалення окремої категорії з конституючими її численними представниками [7, с. 42].

Класичний погляд на категоризацію, який полягає в базуванні категорій на загальних властивостях, доповнюється теорією прототипів Е. Рош [8, с. 19]. Хоча Дж. Лакофф пов'язує початок теорії категоризації з іменами Л. фон Вітгенштейн та Е. Рош, О. С. Кубрякова вважає, що передумови даної теорії закладалися й іншими психологами [7, с. 308].

Підхід до мислення як до дематеріалізованого оперування символами має в основі імпліцитну теорію категоризації. Це варіант класичної теорії, в якій категорії представлені множинами, які визначаються властивостями, загальними для їх складників [8, с. 22]. Теорія прототипів піддає критиці класичну теорію, яка не може бути охарактеризована лише у термінах оперування абстрактними символами. Зміст теорії прототипів полягає у тому, що людська категоризація є за своєю сутністю продуктом людського досвіду та уяви – сприйняття, рухової активності та культури, з одного боку, і метафори, метонімії та ментальної образності з іншого. Внаслідок цього людське мислення вирішальним чином залежить від цих факторів [8, с. 23].

У ракурсі нашої роботи, опираючись на визначення категоризації О. С. Кубрякової, термін розуміється як об'єднання одиниць, які проявляють тою чи іншою мірою подібність, або які характеризуються як тотожні, у більші розряди [7, с. 93].

Висвітлимо наше розуміння концептуальної картини світу (далі ККС) та обґрунтуємо зв'язок категоризації та концепту INSULARITY у складі британської концептуальної картини світу (далі БККС).

У нашій роботі використовується розуміння ККС як ментального образу дійсності, сформованого когнітивною свідомістю людини або народу в цілому, який виявляється результатом як прямого емпіричного відображення дійсності органами чуттів, так і свідомого рефлексивного відображення дійсності в мисленнєвому процесі [9, с. 52].

Результатом категоризації британської дійсності є британська концептосфера (далі БКС), або концептуальна система (властива як індивіду, так і британському етносу), яка існує у формі концептів, що компонуються у БКС. Остання представлена ментальною (психічною) парадигмою із впорядкованою сукупністю всіх концептів, у тому числі й концепту INSULARITY. Концептосфера компонується змістовим та інтерпретаційним компонентами. Перший втілюється в національній мовній картині світу, другий – у міфологічній концептуальній системі або міфологічній мовній картині світу [9, с. 172].

В. Д. Бялик виокремлює спробу категоризації мовного простору, здійсненої Л. Г. Бабенко та її учнями, і веде мову про її можливий універсальний характер, не обмежуючись тільки російською мовою. Даний синопсис є ідеографічною класифікацією російської лексики як способу репрезентації категоризації світу [3, с. 162] У межах нашого дослідження використовувалися принципи та критерії категоризації мовного простору, запропоновані Л. Г. Бабенко, для класифікації атрибутивних характеристик деяких елементів фреймової мережі концепту INSULARITY.

Процес категоризації, таким чином, має антропоцентричний характер і слугує базовим інструментом для утворення категорій зовнішнього та внутрішнього світу людини. Концептуалізація є процесом утворення концептуальних схем, які вміщують найсуттєвіші концептуальні конструкти, що відображають концептуальну картину світу. Отже, концепт INSULARITY є результатом концептуалізації та категоризації.

Розглянемо змістовий компонент національної концептуальної системи, тобто національну мовну картину світу як різновид мовної картини [10, с. 172]. Спершу проаналізуємо термін "картина світу", представлений визначеннями В. І. Карасика, З. Д. Попової та Й. А. Стерніна, а також типологію та відмінності картин світу за І. О. Голубовською, В. І. Карасиком, О. О. Корніловим та ін.

Оскільки БККС реалізується у британській мовній картині світу (далі БМКС), нам видається не менш важливим диференціювати та дефініювати БМКС.

Дефініції картини світу, запропоновані В. І. Карасиком, З. Д. Поповою та Й. А. Стерніним, схожі в узагальненні значення поняття та у змісті, який вчені вкладають у термін. В. І. Карасик відносить поняття "картина світу" до фундаментальних категорій лінгвокультурології та визначає його як цілісну сукупність образів дійсності у колективній свідомості [5, с. 68]. Подібно формулюють визначення вищезгаданого поняття З. Д. Попова та Й. А.Стернін, широко трактуючи "картину світу" як впорядковану сукупність знань про дійсність, яка сформувалася в суспільній (а також у груповій, індивідуальній) свідомості [9, с. 51]. Виявляючись неоднорідною та представляючи образи (картини, сформовані у свідомості) та поняття, загалом картиною світу є будь-яке перцептивне (зорові, слухові, смакові і т.д. уявлення), об'єктивно існуюче або придумане психічне утворення. Неперцептивні компоненти картини світу втілюються у логічно оформлених загальних думках про класи предметів та явищ (а саме наукова термінологія)[9, с. 51].

У залежності від сфер наукового знання картина світу конкретизується додатковими визначеннями – "безпосередня" ("когнітивна"), "опосередкована" ("мовна", "художня")[9, с. 51 - 53], "індивідуальна"[5, с.68], "наукова", "загальнонаукова", "вузьконаукова", "природничо-наукова", "історична", "фізична" "біологічна", "мовна", "індивідуальна" і т. д. [6, с. 1].

Наукова картина світу (далі НКС) ґрунтується на наукових знаннях, наївна – виявляється більш гнучкою та побудованою на практичних знаннях, характеризуючись як діалектична та допускаючи суперечливі визначення речей. Схоже розуміння НКС знаходимо у В. І. Карасика та О. О. Корнілова.

Диференціація БМКС від інших КС передбачає визначення деяких із них, а саме КС, ККС, НКС та МКС.

Важливо підкреслити залежність відношення до наукової картини світу від загального контексту та настрою епохи, тобто у діаді "раціональне – емоційне" перший елемент пов'язується з бездушним, механічним осяганням дійсності, другий – із живим людським відношенням до світу [5, с. 68]. Таку ж думку розділяє О. О. Корнілов, вважаючи, що наукова картина світу є відображенням колективного знання про світ, який включає і природу, і суспільство, і людину як суспільну істоту [6, с.10].

Вагоме для роботи поняття "мовної картин світу". Зупинимось докладніше на такому різновиді картин світу, як мовна (далі МКС-2), та сформулюємо наше розуміння поняття, розмежовуючи й визначаючи точки взаємовпливу із картиною світу, ККС та НКС.

З. Д. Попова та Й. А. Стернін розмежовують картини світу на безпосередню й опосередковану. Перша формується як результат прямого пізнання свідомістю, тобто за допомогою органів чуття, абстрактного мислення та без "посередників" і представлена ККС, друга є продуктом фіксації концептосфери вторинними знаковими системами, які "озовнішнюють" існуючу ККС у мовній та художній картинах світу [9, с. 51 -53].

Учені чітко диференціюють МКС-1 та ККС [9, с. 55].

Відомо, що більш зручного доступу до концептосфери, ніж через мову, нема. "Членування світу" здійснюється не мовою, а когнітивними класифікаторами, які належать ККС, мова відображає дійсність – фіксує когнітивне членування, яке здійснюється мовною свідомістю та фіксується концептосферою народу. Отже, ККС та МКС-1 пов'язані як первинне і вторинне, як ментальне явище та його вербальне "озовнішнення", як зміст свідомості та засіб доступу до свідомості [9, с. 55 - 56].

Схожим є розуміння МКС-1 у О.О. Корнілова, І.О. Голубовської, З. Д. Попової та Й. А. Стерніна.

МКС-1 властива інтерпретація згідно з двома імперативами (термін О.О. Корнілова), які каузували за різними причинами виникнення та вживання даного поняття: культурологічного та лінгвістичного. Перший трактує МКС-1 як вмістилище ілюстративного лінгвістичного матеріалу для підтвердження рис національного характеру, а також як джерело знання про національний характер і менталітет [6, с. 79]; другий полягає у необхідності концептуальної інтерпретації систематизованої лексики [6, с. 130]. Складовими елементами МКС-1, за О. О. Корніловим, є зовнішній світ та свідомість як два фактори, які породжують мовну картину світу будь-якої національної мови [6, с. 144]. Зовнішній світ когнітолог конкретизує як просторово-часовий континуум (далі ПЧК), який компонується природним середовищем, матеріальною культурою етносу й об'єктивно існуючими зв'язками між об'єктами та явищами матеріального світу. Кожний із трьох складових ПЧК, заломлюючись у свідомості етносу або людини як корелятів свідомості, отримує вербалізоване втілення, унікальне для кожної мови [6, с. 144 - 147].

І. О. Голубовська визначає дане поняття як субстанційно-ідеальний простір мови. Будучи єдиним і безперервним, МКС-1 моделює специфічні риси національного світосприйняття і національного ладу мислення на всіх стратифікаційних рівнях мовної системи через посередництво дознакових, знакових і суперзнакових мовних величин. Дане визначення спростовує гіпотезу про виконання мовною картиною світу передусім функції фіксації національного бачення світу, тоді як синтаксис є способом функціонування лексичних засобів, що спричинює недооцінку когнітивної значущості синтаксичних структур для виявлення "семантичних форм мислення" (термін П. В. Чеснокова) [4, с. 28].

Ми розглядаємо МКС-1 як сукупність зафіксованих в одиницях мови уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, уявлення народу про дійсність, відображене в значеннях мовних знаків – мовне членування світу, мовне впорядкування предметів та явищ, закладене в системних значеннях слів інформація про світ [9, с. 54], оскільки БМКС експлікує БККС мовними засобами.

О. О. Корнілов акцентує увагу на розмежуванні МКС-1 та НКС, зауважуючи, що МКС-1 не відображає загальну для людського роду НКС. Остання виявляється об'єктивною картиною світу, не маючи відношення до якоїсь мови. НКС є продуктом перцептивної діяльності людства, що відображає сьогоднішнє знання суспільства про світ. Навпаки, МКС-1 завжди суб'єктивна та фіксує сприйняття, осмислення та розуміння світу конкретним етносом не на сучасному етапі розвитку, а на етапі формування мови, а саме первинного, наївного, донаукового пізнання світу [6, с.15]. Таким чином, існуючи паралельно, НКС та МКС-1 впливають одна на одну, але зберігають принципове розрізнення – виявляючись сутністю конструктів різних видів свідомості соціумів на різних історичних етапах, маючи різні функції [6, с.19].

Розглянемо детальніше сутність поняття національної мовної картини світу (далі НМКС) та детермінуємо його стосовно британського етносу.

Для дослідження лінгвокультурних концептів, яким виявляється концепт INSULARITY, невід'ємний розгляд поняття національної мовної картини світу. І. О. Голубовська, узагальнюючи всі наявні підходи до визначення поняття, експлікує НМКС як "виражене етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі" [4, с.29]. Дослідниця вважає етнічну культуру "могутнім генеруючим фактором для НМКС як у своїй "матеріальній", так і в "духовній" іпостасях" [4, с.32]. В даному контексті розглянемо важливість феномену культури та її зв'язок із мовою.

У дослідженнях з лінгвістики вивчення культури пов'язане першочергово зі співвідношенням мови і культури. М. Д. Бахтін наголошує, що культура є не просто середовищем, що оточує людину. Існуючи всередині людини, вона сприяє входженню у людський образ, але і самостійно існує у житті інших людей. Культура проявляється у трьох необхідних життєвих зрізах: у вигляді внутрішньої спонтанної культури, сконцентрованої в духовному світі людини; інформаційної системи та функціональної культури, тобто поведінці у суспільстві. Засобами культури створюються знаки, які дозволяють диференціювати та концентрувати досвід багатьох поколінь. Мова є найбільш універсальним засобом, який виявляється носієм системи значень [2, с. 2].

Є. Бартмінський формулює власний погляд на зв'язок мови та культури з антропологічним спрямуванням у таких положеннях: 1) мова, її семантика, функціонує на фоні закріпленого в суспільстві знання про світ; це знання пов'язане з мовою відношенням динамічної взаємодії; 2) мова містить елементи того запасу знань про світ, який виявився відпрацьованим видатними особистостями, групами людей, усім суспільством, яке безперервно збільшує свій запас інформації. Мова трансформує і закріплює це знання; 3) значення слів мови інтерпретують дійсність у її фізичних, психологічних, соціальних і духовних вимірах. Мовна картина світу, яка має свою внутрішню жанрову диференціацію стилів, свою модальність, онтологію і поетику, є результатом пошуків людиною смислу в оточуючому світі [1].

Отже, у контексті висвітлення зв'язку мови і культури М. Д. Бахтіним та Є. Бартмінським, підсумовуємо, що дослідження мови культури сприяє розумінню специфіки культурного спадку етносу.

Опираючись на узагальнене визначення НМКС І. О. Голубовської [4, с.29], пропонуємо наше розуміння БМКС як виражене британським етносом засобами англійської мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізована інтерпретація британським мовним соціумом оточуючого світу і себе самого у світі, тому що БККС, що є сукупністю концептів БКС, лексикалізується у знаковій системі англійської мови. БМКС формується мисленнєвими процесами, спрямованими на пізнання оточуючого світу/ дійсності, що фіксується мовою.

Оскільки дослідження концепту INSULARITY передбачало обґрунтування належності до БККС, здійснено спробу аналізу термінологічного підґрунтя та розгляд нашого розуміння основних понять роботи з метою встановлення зв'язку з концептом INSULARITY.

Список літератури

1. Бартминьский Є. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Є. Бартминьский. – М. : Индрик, 2005. – 528 с.

2. Бахтин М.Д. Культурноепространство / Бахтин М.Д. // Вестник Сев Кав ГТУ, Серия «Гуманитарные науки», 2004. – Вип. 12. – №2. – С. 1–3. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / Голубовська Ірина Олександрівна. – К.: Логос, 2004. – 284 с.

3. Бялик В.Д. Епістеміологія лексичного квантора: монографія / В.Д. Бялик. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 420 с.

4. Голубовська І.О. Етнічні особливості мовних картин світу / Голубовська Ірина Олександрівна. – К.: Логос, 2004. – 284 с.

5. Карасик В.И. Языковыеключи / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград: Парадигма, 2007. – 475 с.

6. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / Олег Александрович Корнилов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.

7. Краткий словарь когнитивных терминов / [под общей редакцией Е. С. Кубряковой]. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.

8. Лакофф Дж. Женщины, огонь и другие опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении: пер. с англ. И. Б. Шатуновского / Дж. Лакофф. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с.

9. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. – 314 с.

10. Радбиль Т.Б. Основы изучения языкового менталитета: учеб. пособие / Т.Б. Радбиль. – М.: Флинта: Наука, 2010. – 328 с.